Πρόσληψη της διάκρισης και αντιλήψεις περί ισοτιμίας ως διεργασίες επιπολιτισμοποίησης:

Θεωρητικοί και ιδεολογικοί προβληματισμοί στο ελληνικό μεταναστευτικό τοπίο

Βασίλης Παυλόπουλος
Τμήμα Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Αθηνών

✉ *vpavlop@psych.uoa.gr* 🌐 *users.uoa.gr/~vpavlop*

Προσκεκλημένη ομιλία στο **10ο Πανελλήνιο Συνέδριο Κοινωνικής Ψυχολογίας,** Παλαιοκερασιά Φθιώτιδας, 10-13 Δεκεμβρίου 2015.

Περίληψη

Τα διδιάστατα μοντέλα για τη μελέτη της επιπολιτισμοποίησης από τη σκοπιά της Διαπολιτισμικής Ψυχολογίας διεύρυναν το ενταξιακό ρεπερτόριο των μεταναστών, τόσο στην κοινωνική έρευνα όσο και στις προτεινόμενες πολιτικές. Ωστόσο, τα μοντέλα αυτά συναντούν τα όριά τους στο βαθμό που παραμένουν περιγραφικά και με φτωχή θεωρητική θεμελίωση. Αξιόλογη είναι εδώ η συμβολή των κοινωνιοψυχολογικών θεωριών για την ταυτότητα και τις διομαδικές σχέσεις. Με αυτή την αφετηρία, η ενότητα αυτή πραγματεύεται τις έννοιες της προσλαμβανόμενης διάκρισης (από τη σκοπιά της εσω-ομάδας) και των αντιλήψεων περί ισοτιμίας (από τη σκοπιά της εξω-ομάδας) για να ανιχνεύσει τις διασυνδέσεις τους με τον εθνοτικό και τον εθνικό πολιτισμικό προσανατολισμό στο ελληνικό μεταναστευτικό τοπίο, μέσα από τέσσερις εμπειρικές έρευνες. Στην πρώτη έρευνα αξιοποιείται η διαφοροποίηση μεταξύ ατομικής και ενδο-ομαδικής υποτίμησης της ταυτότητας προκειμένου να εξηγηθούν οι διαφορικές επιπτώσεις της στην αυτοεκτίμηση και τις διομαδικές σχέσεις, σε δείγμα μεταναστών εφήβων. Η δεύτερη έρευνα υιοθετεί διαχρονικό σχεδιασμό για να εγχειρηματοποιήσει την προσλαμβανόμενη διάκριση ως παρεμβαλλόμενη μεταβλητή στη σχέση μεταξύ οικονομικής υποβάθμισης και εθνικού προσανατολισμού, επίσης σε δείγμα μεταναστών εφήβων. Η τρίτη και η τέταρτη έρευνα εστιάζουν στις αντιλήψεις γηγενών ενηλίκων όσον αφορά την ισοτιμία και την αποδοχή των μεταναστών. Οι αντιλήψεις αυτές εξηγούν τη σχέση ανάμεσα στη συχνότητα της διομαδικής επαφής και τις προσδοκίες επιπολιτισμοποίησης (έρευνα 3) και επιπλέον διαπιστώνεται ότι δεν είναι ιδεολογικά ουδέτερες, καθώς συνδέονται με την πολιτική αυτοτοποθέτηση (έρευνα 4). Η πρό(σ)κληση της θεωρητικής και μεθοδολογικής σύνθεσης των παραπάνω ευρημάτων παραμένει ανοιχτή.

Η μετανάστευση μέσα από το αλφαβητάρι (ABCD) της επιπολιτισμοποίησης

- Τα μοντέλα του **επιπολιτισμικού στρες (A)**: Δίνουν έμφαση στο συναισθηματικό τομέα και στις διεργασίες διαμεσολάβησης ανάμεσα στο στρες και την προσαρμογή.
- Τα μοντέλα **της πολιτισμικής μάθησης (B)**: Δίνουν έμφαση στα συμπεριφορικά στοιχεία, την πολιτισμική επίγνωση, τη διαπολιτισμική ενσυναίσθηση και την πολιτισμική ενδυνάμωση.
- Τα μοντέλα της **κοινωνικής ταυτότητας (C)**: Δίνουν έμφαση στις διομαδικές σχέσεις και στη διαχείριση των ταυτοτήτων.
- Τα μοντέλα της **ανάπτυξης (D):** Δίνουν έμφαση στις αλλαγές που επισυμβαίνουν σε διαδοχικά στάδια της προσαρμογής με όρους ψυχικής ανθεκτικότητας.

(Ward et al., 2003. Motti-Stefanidi et al., 2012)

Πολιτισμικοί προσανατολισμοί των μεταναστών: Τι (δεν) ξέρουμε;

- Ο εθνοτικός και ο εθνικός προσανατολισμός δεν είναι ασύμβατοι (Berry, 1997. Berry et al., 2006)…
- …έχουν επιπτώσεις στην ατομική προσαρμογή (Motti-Stefanidi et al., 2008. Παυλόπουλος & συν., 2009)…
- …συνδέονται με μια σειρά από δημογραφικούς και ψυχολογικούς παράγοντες (Ward et al., 2003).

Από πού προέρχονται;

Πώς επηρεάζονται από τις διομαδικές σχέσεις;

Ποιος είναι ο ρόλος της εξω-ομάδας (κοινωνία υποδοχής);

Διακρίσεις και ισοτιμία: Μια κοινωνιοψυχολογική πλαισίωση των πολιτισμικών προσανατολισμών

- Οι διακρίσεις σε βάρος των μεταναστών ως αποτέλεσμα προκατάληψης των γηγενών υπό την πίεση ρεαλιστικής ή συμβολικής απειλής (Stephan et al., 1999).
- Η ανισοτιμία ως συνθήκη πίεσης σε ένα πλαίσιο ιεραρχικά δομημένων σχέσεων κυριαρχίας (Sidanius & Pratto, 1999), το οποίο προκαλεί αίσθημα σχετικής αποστέρησης (Walker & Smith, 2002) και υπονομεύει τη διομαδική επαφή.
- Η ταύτιση με την εσω-ομάδα των συμπατριωτών και οι εχθρικές σχέσεις με τους γηγενείς ως στρατηγικές διατήρησης θετικής κοινωνικής ταυτότητας από τη σκοπιά των μεταναστών (Tajfel & Turner, 1986).

Ερευνητικά ζητούμενα

- Ο ρόλος της κατηγοριακής υπαγωγής: διαφοροποίηση μεταξύ εσω-ομάδας (πρόσληψη της διάκρισης από τη σκοπιά των μεταναστών) και εξω-ομάδας (αντιλήψεις περί ισοτιμίας από τη σκοπιά των γηγενών).
- Ο ρόλος των επιπέδων ανάλυσης: πρόσληψη της διάκρισης σε βάρος του εαυτού ή της εσω-ομάδας.
- Ο ρόλος των συνθηκών: η απειλή υποτίμησης της ταυτότητας στην οικονομική κρίση.
- Ο ρόλος της επαφής: μια παλιά (μα πάντα επίκαιρη) υπόθεση.
- Ο ρόλος της ιδεολογίας: Το πολιτικό πρόσημο της ανισοτιμίας στις σχέσεις γηγενών-μεταναστών.

Διαφορικές επιπτώσεις της υποτίμησης του εαυτού και της εθνοτικής εσω-ομάδας στην αυτοεκτίμηση και τις διομαδικές σχέσεις

Εθνικό & Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ & ΠΑΛΙΝΝΟΣΤΟΥΝΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗΣ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ 2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Εκπαίδευση αλλοδαπών και παλιννοστούντων μαθητών, Δράση 6: *Προγράμματα ψυχολογικής υποστήριξης,* Υποδράση 6.1, *Διερεύνηση αναγκών και σχεδιασμός παρεμβάσεων ψυχολογικής υποστήριξης* (2010-2011, επιστ. υπεύθυνη Δράσης: Καθ. Σ. Παντελιάδου, επιστ. υπεύθυνη Υποδράσης: Καθ. Φ. Μότση-Στεφανίδη, χρηματοδότηση από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο).

Οι συντριπτικές επιπτώσεις των διακρίσεων

- Σε μετα-ανάλυση 134 δειγμάτων, οι Pascoe & Richman (2009) βρήκαν ότι η πρόσληψη διακρίσεων έχει πολλαπλές αρνητικές επιπτώσεις στην ψυχική και σωματική υγεία. Τη σχέση αυτή φαίνεται να διαμεσολαβούν οι στρατηγικές αντιμετώπισης, η κοινωνική στήριξη και η ενδο-ομαδική ταύτιση.
- Οι Schmitt et al. (2014) επιβεβαίωσαν τη διαβρωτική δράση της προσλαμβανόμενης διάκρισης στην υποκειμενική ευεξία με δύο μετα-αναλύσεις συναφειακών και πειραματικών ερευνών.
- Έρευνα των Berry et al. (2006) με μετανάστες εφήβους σε 13 χώρες υποδοχής έδειξε ότι μεγαλύτερη πρόσληψη της διάκρισης συνδέεται με υψηλότερη εθνοτική ταύτιση και με χαμηλότερο εθνικό προσανατολισμό.

Το Μοντέλο Απόρριψης-Ταύτισης
(Branscombe et al., 1999)

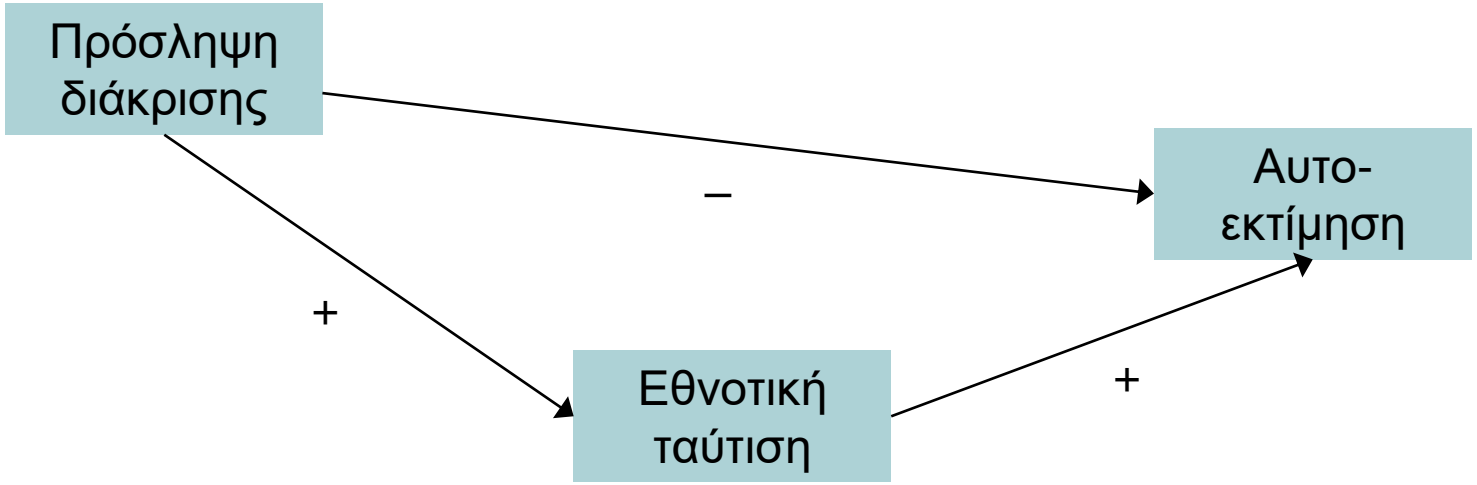

Η ταύτιση με την εθνοτική εσω-ομάδα μπορεί να προστατεύσει από τις αρνητικές επιπτώσεις των διακρίσεων στην αυτοεκτίμηση. ..

Το Μοντέλο Απόρριψης-Αποταύτισης
(Jasinskaja-Lahti et al., 2009)

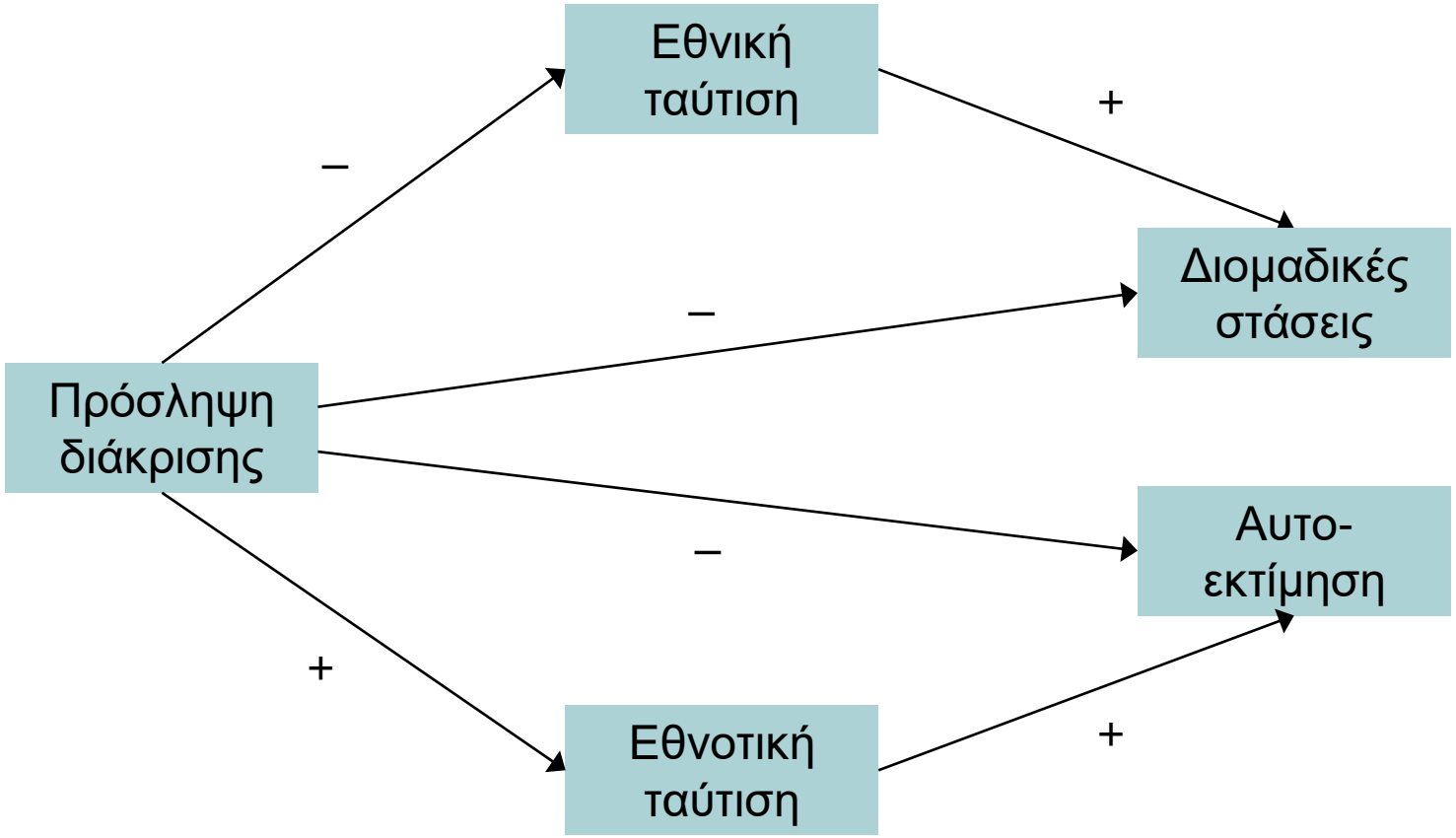

…αλλά η αποεπένδυση από την εθνική εξω-ομάδα ενισχύει τις αρνητικές επιπτώσεις των διακρίσεων στις διομαδικές σχέσεις.

Ατομική *vs.* ενδο-ομαδική πρόσληψη της διάκρισης

- Τα μέλη μειονοτικών ομάδων τείνουν να αντιλαμβάνονται πιο πολλές διακρίσεις σε βάρος της εσω-ομάδας, παρά ενάντια στα ίδια προσωπικά, φαινόμενο γνωστό ως ασυμμετρία ατομικής/ ενδο-ομαδικής διάκρισης (Taylor, Ruggiero, & Louis, 1996).
- Οι θεωρητικές ερμηνείες περιλαμβάνουν συναισθηματικές και γνωστικές διεργασίες (π.χ. προστασία της αυτοεκτίμησης, αυτο-στερεοτυποποίηση), ενώ υπαγορεύουν διαφορικές επιπτώσεις των διακρίσεων στη συμπεριφορά.
- Οι περισσότερες έρευνες με μετανάστες δείχνουν πιο αρνητικές επιπτώσεις της ατομικής, παρά της ενδο-ομαδικής πρόσληψης της διάκρισης (Motti-Stefanidi & Asendorpf, 2012).

Ερευνητικοί στόχοι

- Από τη διασύνδεση των θεωρητικών μοντέλων απόρριψης-(απο)ταύτισης με την ασυμμετρία ατομικής/ενδο-ομαδικής διάκρισης προκύπτουν οι εξής υποθέσεις:
  - ✓ Η ενδο-ομαδική διάκριση αναμένεται (α) να αυξάνει την εθνοτική ταύτιση των μεταναστών εφήβων, ως απόπειρα διατήρησης θετικής αυτοεικόνας, αλλά και (β) να επιδρά αρνητικά στην εθνική ταύτιση και τις διομαδικές σχέσεις.
  - ✓ Η ατομική πρόσληψη της διάκρισης θα συνδέεται αρνητικά τόσο με την εθνική όσο και με την εθνοτική ταύτιση και, δια μέσου εκείνων, με την αυτοεκτίμηση και τις διομαδικές σχέσεις.

Συμμετέχοντες (*N*=510 μαθητές από 4 πόλεις)

		N	**%**
Χώρα καταγωγής	Αλβανία	163	32
	Πρώην ΕΣΣΔ	296	58
	Άλλη	51	10
Χώρα γέννησης	Χώρα καταγωγής	190	37
	Ελλάδα	315	63
Φύλο	Αγόρια	265	52
	Κορίτσια	245	48
Τάξη φοίτησης	*Ε’-Στ’ Δημοτικού*	212	42
	Γυμνάσιο	298	58

Μετρήσεις

- **Προσλαμβανόμενη διάκριση** (έρευνες MIRIPS & AStRA)
  - ☞ Σε βάρος της εθνοτικής ενδο-ομάδας (3 προτ., α=.66)
  - ☞ Σε βάρος του εαυτού (3 προτ., α=.79)
- **Εθνοτική ταύτιση** (MEIM-R; Phinney & Ong, 2007)
  - ☞ Αίσθηση ανήκειν στη χώρα καταγωγής (3 προτ., α=.77)
- **Εθνική ταύτιση** (MIRIPS)
  - ☞ Αίσθηση ανήκειν στην ελληνική κουλτούρα (2 προτ., α=.69)
- **Διομαδικές σχέσεις** (Nguyen & Von Eye, 2002)
  - ☞ Εθνικός προσανατολισμός (5 προτ., α=.86)
- **Ψυχολογική προσαρμογή**
  - ☞ Αυτοεκτίμηση (Rosenberg, 1965. 10 προτ., α=.72)
  - ☞ Συναισθηματικά συμπτώματα (Goodman, 1997. 5 προτ. α=.67)

Προσλαμβανόμενη διάκριση και ψυχολογική προσαρμογή (Μοντέλο Απόρριψης-Ταύτισης)

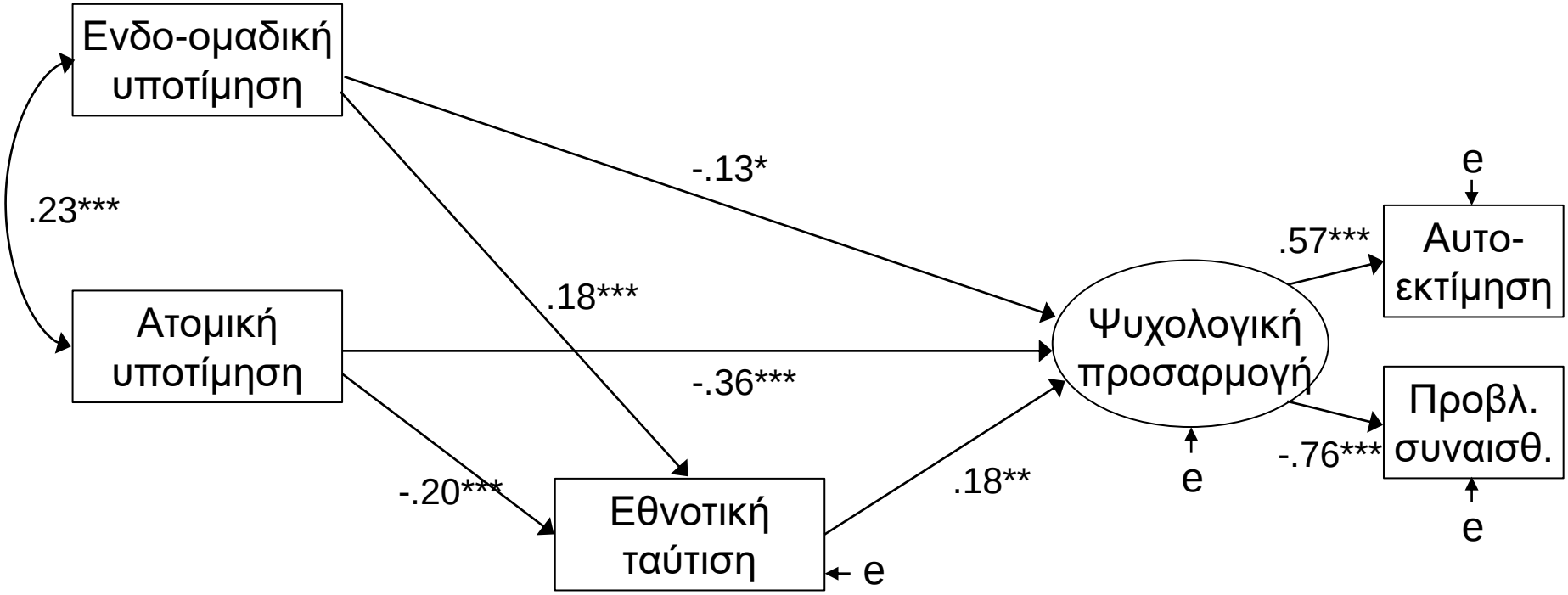

$\chi^2(2) = 1.82$, $p = .401$; CFI = 1.00; RMSEA = .00; SRMR = .01

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

Προσλαμβανόμενη διάκριση και διομαδικές σχέσεις (Μοντέλο Απόρριψης-Αποταύτισης)

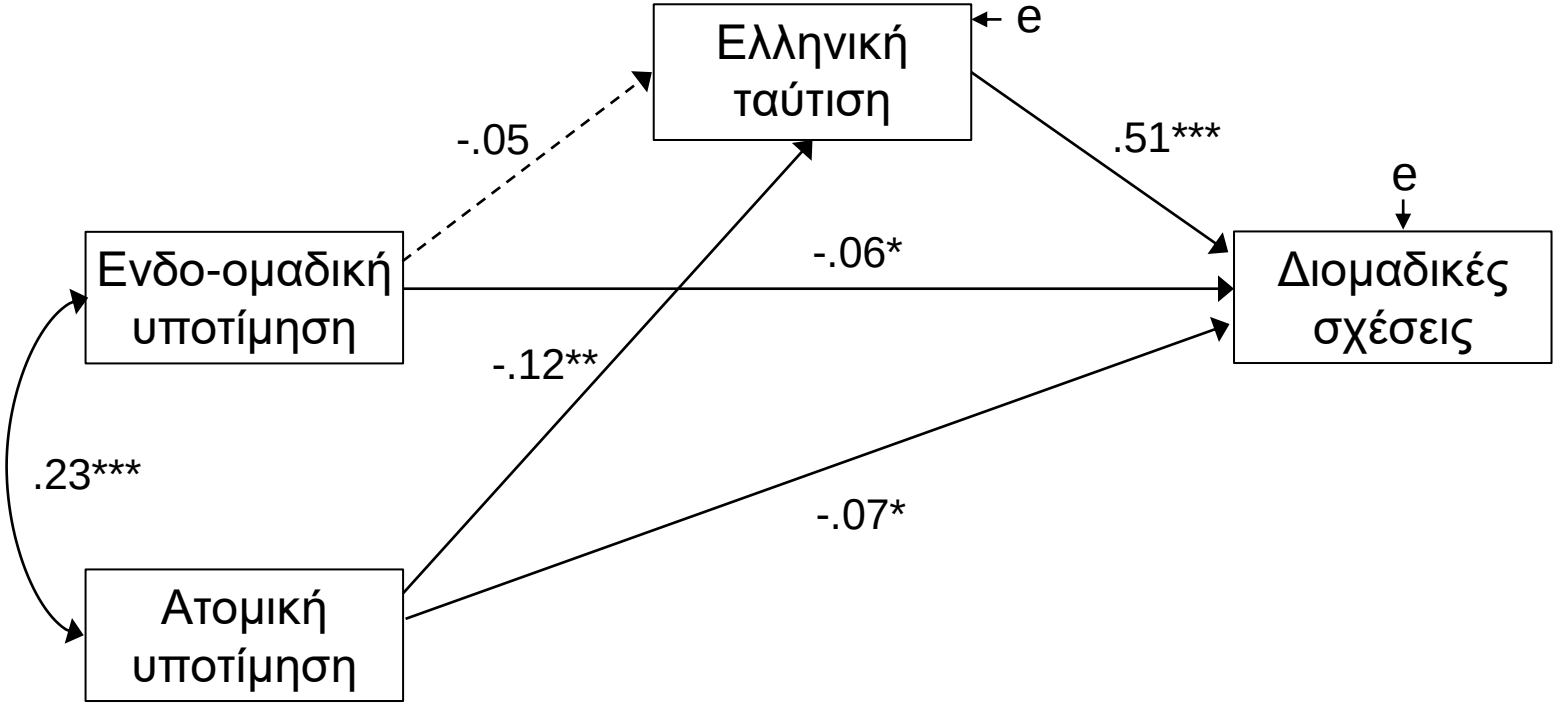

$\chi^2(0) = 0.00$, CFI = 1.00; RMSEA = .000; SRMR = .000

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

Προσλαμβανόμενη διάκριση, ψυχολογική προσαρμογή και διομαδικές σχέσεις (συνδυαστικό μοντέλο)

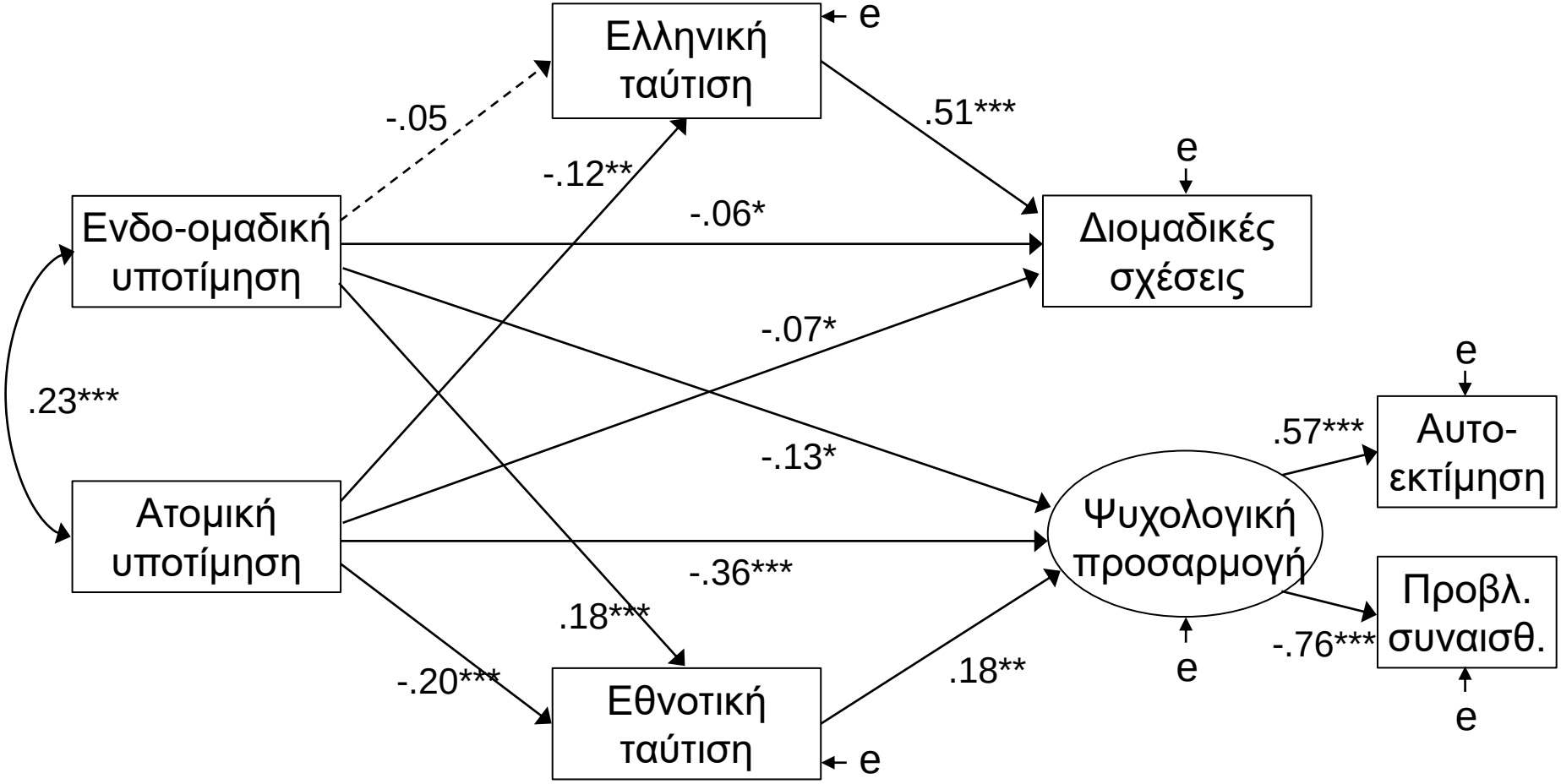

$\chi^2(8) = 23.24$, $p < .001$, CFI = .979; RMSEA = .061; SRMR = .050

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

Συμπεράσματα

- Τόσο η ατομική όσο και η ενδο-ομαδική πρόσληψη της διάκρισης είχαν σταθερά αρνητικές συνδέσεις με την ψυχολογική και την κοινωνικοπολιτισμική προσαρμογή, αλλά δεν λειτουργούν το ίδιο όσον αφορά τις ταυτίσεις.

- Η ενδο-ομαδική πρόσληψη της διάκρισης:
  - ✓ αυξάνει την ταύτιση με την εθνοτική εσω-ομάδα και, κατ' επέκταση προστατεύει την αυτοεκτίμηση ελαχιστοποιώντας τις προσωπικές εμπειρίες υποτίμησης της ταυτότητας μέσα από ενδο-ομαδικές συγκρίσεις (Taylor et al., 1996)…
  - ✓ …ενώ δεν οδηγεί απαραίτητα σε αποεπένδυση από την εθνική ομάδα, καθώς η υιοθέτηση της εθνικής ταυτότητας αποτελεί στρατηγική ατομικής κινητικότητας (Tajfel & Turner, 1986).

Συμπεράσματα

- Η προσλαμβανόμενη ατομική διάκριση συνιστά παράγοντα επικινδυνότητας για τους εφήβους μετανάστες με πολλούς τρόπους:
  - ✓ απειλεί ευθέως την ψυχολογική ευεξία,
  - ✓ υποσκάπτει τις σχέσεις με τους γηγενείς συνομηλίκους,
  - ✓ απομειώνει την ταύτιση με *οποιαδήποτε* πολιτισμική ομάδα, το οποίο αναμένεται να λειτουργεί επιβαρυντικά για την επιπολιτισμοποίηση (π.χ. περιθωριοποίηση) και για την ανάπτυξη (π.χ. διάχυτη ταυτότητα).

Πρόσληψη της διάκρισης στη διάρκεια της οικονομικής κρίσης: Επιπτώσεις στον εθνικό προσανατολισμό εφήβων μεταναστών

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
Τμήμα Ψυχολογίας

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ
ΕΣΠΑ 2007-2013
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Θετική προσαρμογή μεταναστών και γηγενών εφήβων κατά τη διάρκεια οικονομικής ύφεσης: Διεργασίες ευαλωτότητας και ψυχικής ανθεκτικότητας (2014-2015, επιστ. Υπεύθυνη: Καθ. Φ. Μόττη-Στεφανίδη, χρηματοδότηση από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο – έργο Αριστεία ΙΙ)

Επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα

- Η ανεργία άγγιξε το 27,8% στον γενικό πληθυσμό και το 61%(!) στους νέους έως 25 ετών (Α' τρίμηνο 2014).
- Τα ποσοστά της φτώχειας, από τα χειρότερα διεθνώς, φτάνουν το 23,1% στο γενικό πληθυσμό και το 26,5% μεταξύ των παιδιών (Τσέλλου, Καζάκος, Ρηγίνος, & Λιαργκόβας, 2014).
- Αύξηση των ποσοστών της κατάθλιψης, των αυτοκτονιών και της παιδικής θνησιμότητας, ακόμα και επανεμφάνιση εξαφανισμένων ασθενειών (Kentikelenis et al., 2014).
- Μεσοσταθμική περικοπή της δημόσιας δαπάνης για την παιδεία έως 47% μεταξύ 2009-2016. Η Ελλάδα μεταξύ των 10 κορυφαίων χωρών παγκοσμίως στη μετανάστευση αποφοίτων ΑΕΙ (World Bank, 2011).

Η οικονομική κρίση ως απειλή στην εφηβεία

- Η οικονομική κρίση ίσως οδηγήσει σε σχολική διαρροή για λόγους βιοπορισμού (Seligson & Zechmeister, 2010)…
- …ωστόσο οι έφηβοι και οι νέοι πλήττονται ιδιαιτέρως από την ανεργία, εντάσσονται σε πιο “ευέλικτες” εργασιακές συνθήκες, είτε αντιμετωπίζουν μακροπρόθεσμα πιο δυσμενείς εργασιακές επιπτώσεις (βλ. Lundberg & Wuermli, 2012).
- Η οικονομική υποβάθμιση της οικογένειας έχει συνδεθεί, μεταξύ άλλων, με προβλήματα ψυχικής υγείας των εφήβων, τάση προς ριψοκίνδυνες αποφάσεις, ακόμα και υποβάθμιση της σωματικής τους υγείας (βλ. Crockett & Silbereisen, 2000).

Η προσλαμβανόμενη διάκριση ως απειλή για τους μετανάστες εφήβους

- Έρευνα με εφήβους μετανάστες σε 13 χώρες διαπίστωσε ότι η προσλαμβανόμενη διάκριση υποσκάπτει τόσο την ψυχολογική, όσο και την κοινωνικοπολιτισμική τους προσαρμογή (Berry, Phinney, Sam, & Vedder, 2006).
- Στην ελληνική πραγματικότητα, βρέθηκε ότι η προσλαμβανόμενη διάκριση επιβαρύνει περαιτέρω τη σχολική προσαρμογή εφήβων από την Αλβανία που ήδη αντιμετωπίζουν αυξημένη αντιξοότητα (Pavlopoulos et al., 2006).
- Πολυεπίπεδη διαχρονική έρευνα (Motti-Stefanidi & Asendorpf, 2012) έδειξε ότι ορισμένες ατομικές ιδιότητες ίσως λειτουργούν προστατευτικά, ώστε οι μετανάστες έφηβοι να μη «μεταφέρουν» τη διάκριση από την εθνοτική ομάδα στον εαυτό τους.

Ερευνητικοί στόχοι

- Έλεγχος τεσσάρων διαχρονικών μοντέλων για τη συσχέτιση της οικονομικής υποβάθμισης με την προσλαμβανόμενη διάκριση και τις διομαδικές σχέσεις.
  - ✓ **Μοντέλο σταθερότητας:** η οικονομική υποβάθμιση και η πρόσληψη της διάκρισης προβλέπουν συγχρονικά (όχι διαχρονικά) τις διομαδικές σχέσεις.
  - ✓ **Μοντέλο αιτιότητας:** από την οικονομική υποβάθμιση προς τις διακρίσεις και τις διομαδικές σχέσεις.
  - ✓ **Μοντέλο αντίστροφης αιτιότητας:** από τις διομαδικές σχέσεις προς τις διακρίσεις και την οικονομική υποβάθμιση.
  - ✓ **Μοντέλο αμοιβαιότητας:** σύνθετες διαχρονικές συσχετίσεις.

Συμμετέχοντες (14 Γυμνάσια, *N*=764)

		T1	T2	T1+T2
Χώρα καταγωγής	Αλβανία	315	315	263
	Πρώην ΕΣΣΔ	116	117	102
	Άλλη χώρα	139	107	90
	Μικτή καταγωγή	96	100	86
Χώρα γέννησης	Χώρα καταγωγής	150	121	104
	Ελλάδα	516	518	437
Φύλο	Αγόρια	353	343	284
	Κορίτσια	313	296	257
Σύνολο	***N***	**666**	**639**	**541**
	Μ.Ο. ηλικίας	12.7	13.7	

Μετρήσεις

- **Κλίμακα Επιπολιτισμοποίησης** (Nguyen & Von Eye, 2002)
  - ☞ Εθνικός προσανατολισμός (11 προτ., 5/θμια κλίμακα, α=.88)
  - ☞ Εθνοτικός προσανατολισμός (11 προτ., 5/θμια κλίμακα, α=.89)

    "οι πιο πολλοί από τους κοντινούς μου φίλους είναι…"
    "θα ήθελα να κρατήσω/ακολουθήσω τον τρόπο ζωής…"

- **Προσλαμβανόμενη διάκριση** (AStRA. βλ. Pavlopoulos et al., 2006, 4 προτ., 5/θμια κλίμακα, α=.82)

  "αισθάνεσαι ότι αδικείσαι λόγω της εθνικής σου προέλευσης"

- **Οικονομική υποβάθμιση** (EHQ. Lempers, Clark-Lempers, & Simons, 1989. 10 προτ., 4/θμια κλίμακα, α=.80)

  "η οικογένειά σου μείωσε τις εξόδους και τα έξοδα για διασκέδαση"

Διαχρονική συσχέτιση οικονομικής υποβάθμισης, προσλαμβανόμενης διάκρισης και ελληνικού προσανατολισμού: ένα μοντέλο αμοιβαιότητας

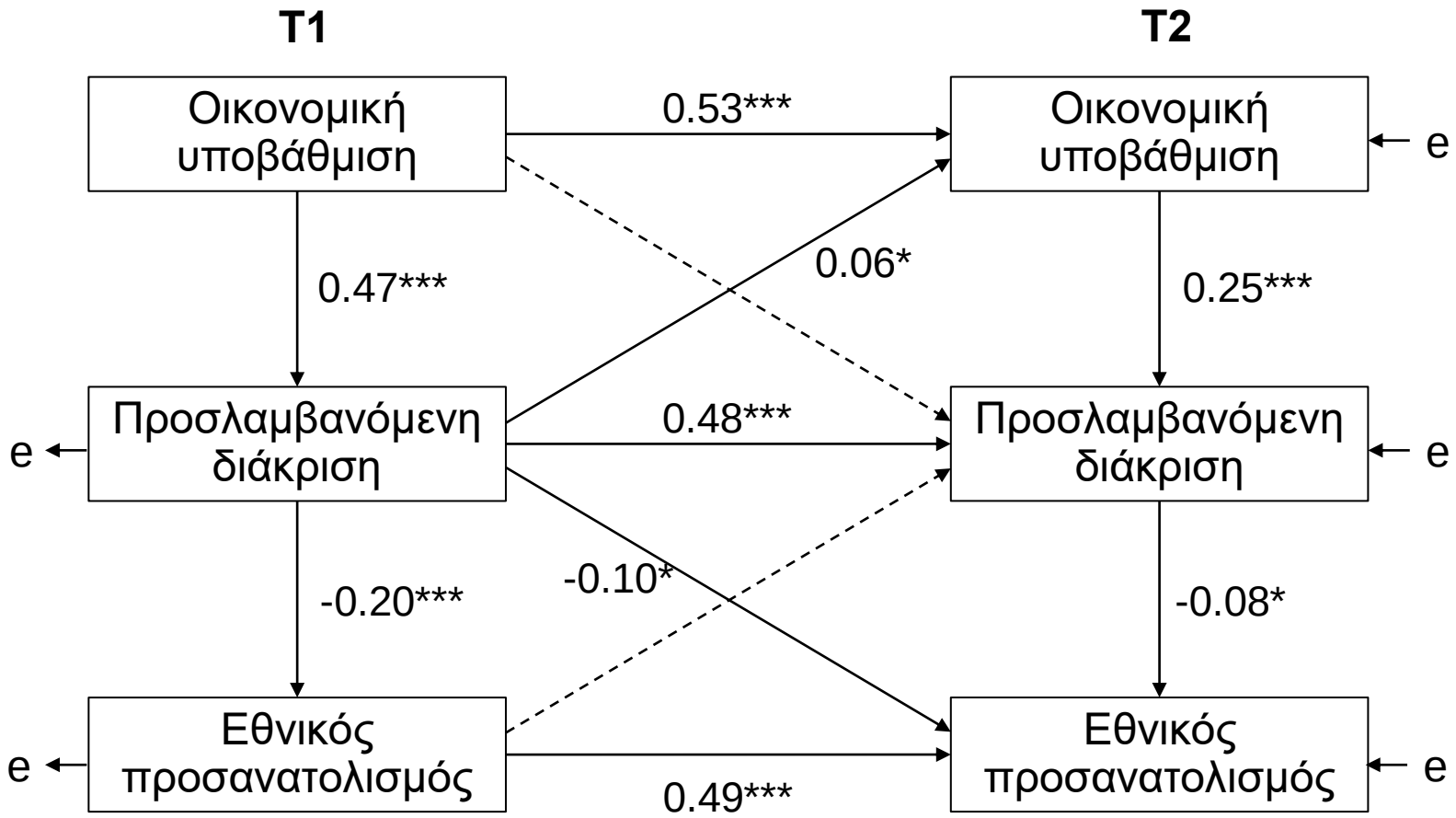

$\chi^2(4)=4.33$, $p=0.363$, $\chi^2/df=1.08$, CFI=0.999, RMSEA=0.010

*$p<0.05$. ***$p<0.001$

Συμπεράσματα

- Η ‘διπλή απειλή’ υποτίμησης της ταυτότητας συνδέεται με την επιπολιτισμοποίηση των μεταναστών εφήβων, τουλάχιστον όσον αφορά τις σχέσεις με τους γηγενείς.
- Η οικονομική δυσπραγία της οικογένειας καταλήγει στο να υποσκάπτει τον ελληνικό προσανατολισμό δια μέσου της προσλαμβανόμενης διάκρισης…
- …η οποία συνιστά ‘διπλά αρνητικό’ προγνωστικό παράγοντα του εθνικού προσανατολισμού και της οικονομικής υποβάθμισης.
  - ☞ Η απόδοση στους μετανάστες του ρόλου του εξιλαστήριου θύματος στην κρίση (βλ. GMG & UNESCO, 2009) οδηγεί σε διακρίσεις που υπονομεύουν μελλοντικά την εργασιακή τους προοπτική (Eurobarometer, 2012).

Διομαδική επαφή, προκατάληψη και προσδοκίες επιπολιτισμοποίησης Ελλήνων γηγενών για τους μετανάστες

Mutual Intercultural Relations in Plural Societies (2008-σήμερα, διαπολιτισμικό πρόγραμμα, επιστ. υπεύθυνος: Καθ. J. Berry, επιστ. υπεύθυνοι ελληνικής συμμετοχής: Καθ. Φ. Μόττη-Στεφανίδη & Αναπλ. Καθ. Β. Παυλόπουλος)

Η υπόθεση της επαφής (Allport, 1954)

- Η επαφή ανάμεσα σε μέλη διαφορετικών ομάδων αναμένεται να έχει θετική έκβαση ΜΟΝΟ υπό προϋποθέσεις:
  - ✓ Ισοτιμία των ομάδων
  - ✓ Επιδίωξη κοινών στόχων
  - ✓ Συνθήκες συνεργασίας
  - ✓ Κοινωνική και θεσμική υποστήριξη
  - ✓ (Δυνατότητα ουσιαστικής διαπροσωπικής γνωριμίας)

- Ωστόσο, οι διομαδικές στάσεις, εν προκειμένω, οι προσδοκίες επιπολιτισμοποίησης των γηγενών για τους μετανάστες, δεν προσδιορίζονται μόνο από την επαφή, αλλά και από το αίσθημα απειλής (Stephan et al., 2009).

Συνθήκες παρεμπόδισης της επαφής και ενίσχυσης της απειλής (Pettigrew et al., 2010)

- ✓ Ο διαχωρισμός των ομάδων
- ✓ Ιστορικό συγκρούσεων
- ✓ Ραγδαία αύξηση του αριθμού των μεταναστών
- ✓ Ο αποκλεισμός από τη εξω-ομάδα (των γηγενών)
- ✓ Η διακριτότητα των ομάδων
- ✓ Οικονομική ύφεση-ανεργία
- ✓ Ύπαρξη σοβαρής εξωτερικής απειλής
- ✓ Η νομιμοποίηση της προκατάληψης στον πολιτικό διάλογο

- Όμως, ποια είναι η κατεύθυνση της αιτιότητας στη σχέση μεταξύ διομαδικής επαφής και προκατάληψης;

Ερευνητικοί στόχοι

- Έλεγχος δύο εναλλακτικών συγχρονικών μοντέλων για το μοτίβο των συσχετίσεων μεταξύ προκατάληψης, διομαδικής επαφής και προσδοκιών επιπολιτισμοποίησης των γηγενών:
  - ✓ Από την επαφή προς στις προσδοκίες επιπολιτισμοποίησης διαμέσου της προκατάληψης.
  - ✓ Από την προκατάληψη στις προσδοκίες επιπολιτισμοποίησης διαμέσου της επαφής.

Συμμετέχοντες

- ***N*** = 323 Έλληνες γηγενείς
- **Ηλικία**
  Μ.Ο. = 37.3 έτη, Τ.Α. = 12.3, min = 19, max = 69
- **Φύλο**
  145 (45%) άνδρες
  178 (55%) γυναίκες
- **Επίπεδο εκπαίδευσης**
  48 (15%) Α/θμια + Β/θμια
  86 (27%) Ανώτερη
  126 (39%) Ανώτατη
  57 (18%) Μεταπτυχιακός τίτλος
  6 (2%) δεν απάντησαν

Μετρήσεις

- **Διομαδική επαφή** (MIRIPS. 2 προτ., 5/θμια κλίμακα, α=.61)
  "πόσους στενούς φίλους άλλης εθνικότητας έχεις"

- **Προκατάληψη** (MIRIPS. 11 προτ., 5/θμια κλίμακα, α=.85)
  "είναι κακή ιδέα να παντρεύονται άνθρωποι από διαφορετικές φυλές"

- **Προσδοκίες επιπολιτισμοποίησης** (MIRIPS)
  - ☞ Αφομοίωση (3 προτ., 5/θμια κλίμακα, α=.70)
    "οι μετανάστες πρέπει να έχουν μόνο Έλληνες φίλους"
  - ☞ Εναρμόνιση (3 προτ., 5/θμια κλίμακα, α=.73)
    "…να γνωρίζουν καλά τα ελληνικά, όσο και τη μητρική τους γλώσσα"
  - ☞ Διαχωρισμός (2 προτ., 5/θμια κλίμακα, α=.67)
    "…να έχουν φίλους μόνο συμπατριώτες τους"
  - ☞ Περιθωριοποίηση (3 προτ., 5/θμια κλίμακα, α=.67)
    "…να μη διατηρήσουν τις παραδόσεις τους, ούτε να υιοθετήσουν τις παραδόσεις των Ελλήνων"

Διαμεσολάβηση της προκατάληψης στη σχέση διομαδικής επαφής-προσδοκιών επιπολιτισμοποίησης

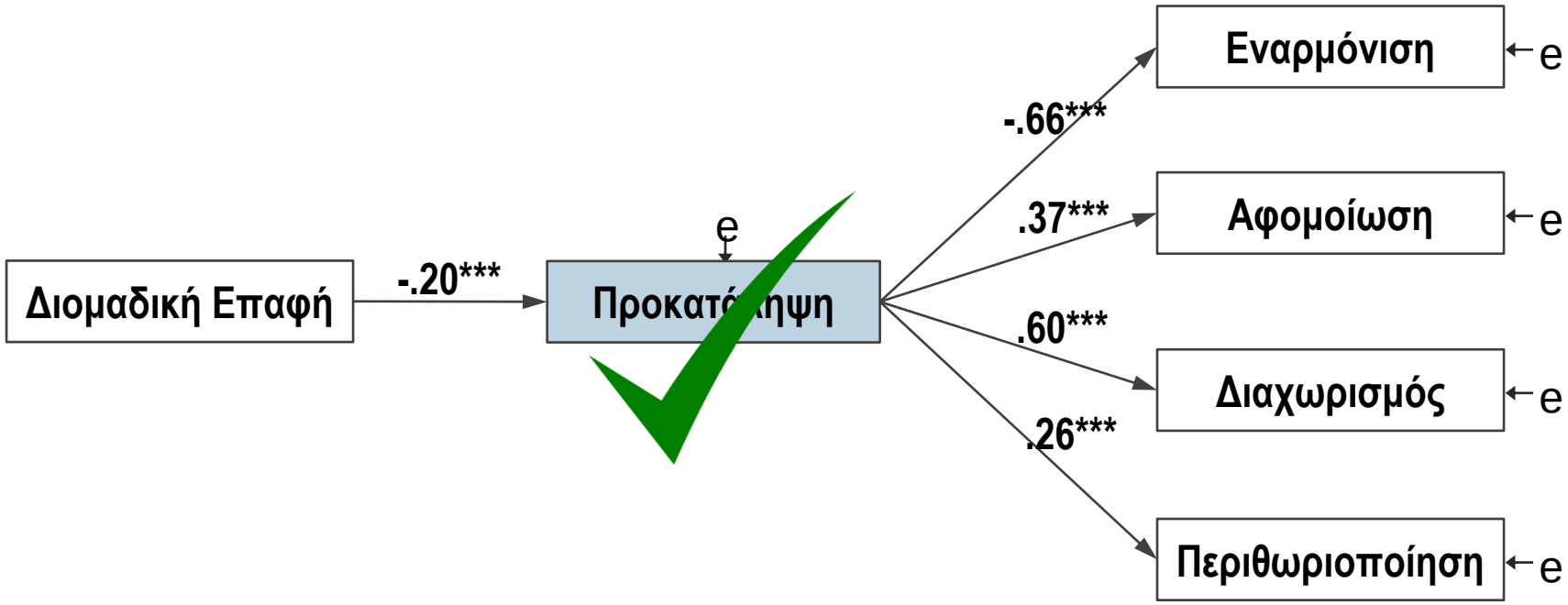

$\chi^2(4) = 11.370$, $p = .023$, $\chi^2/df = 2.84$, CFI = .986, RMSEA = .076, SRMR = .034

*$p < .05$, **$p < .01$, ***$p < .001$

Διαμεσολάβηση της διομαδικής επαφής στη σχέση προκατάληψης-προσδοκιών επιπολιτισμοποίησης

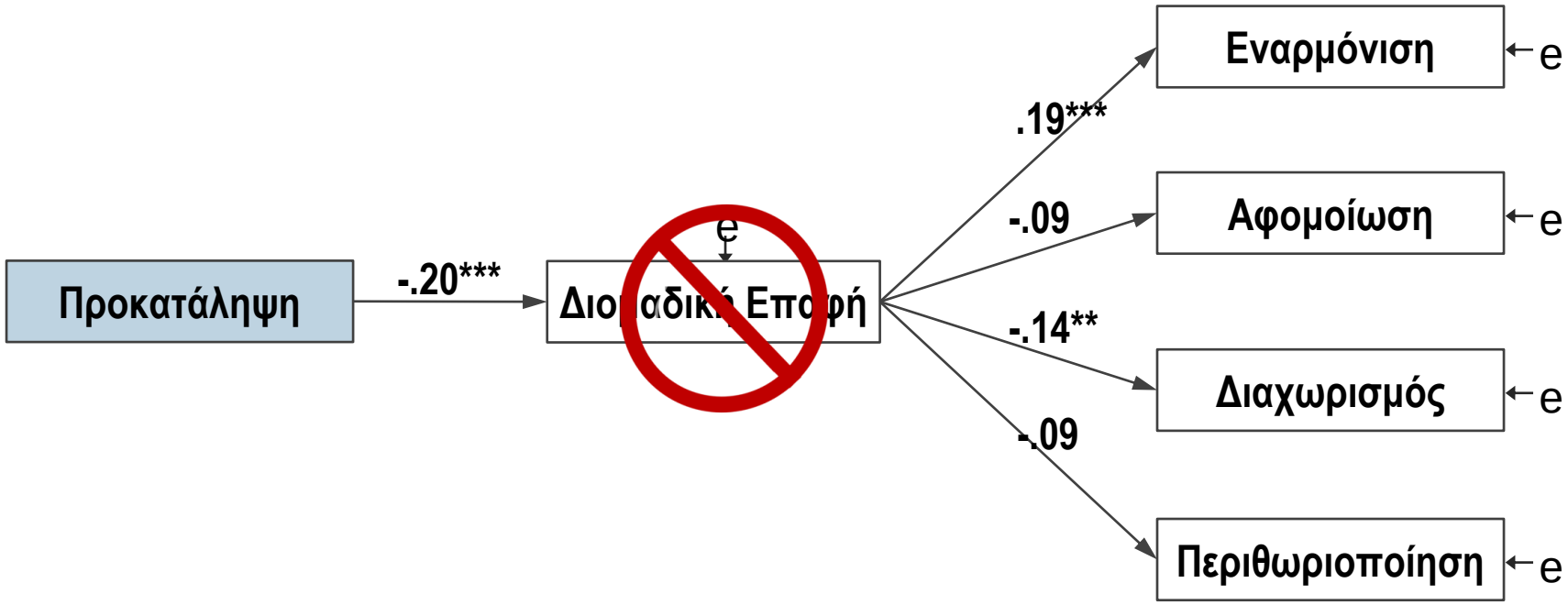

$\chi^2(4) = 210.04$, $p = .000$, $\chi^2/df = 52.51$, CFI = .600, RMSEA = .401, SRMR = .208

$^*p < .05$, $^{**}p < .01$, $^{***}p < .001$

Συμπεράσματα

- Τα αποτελέσματα υποδεικνύουν ότι διαμεσολαβητικό ρόλο στη διαμόρφωση των προσδοκιών επιπολιτισμοποίησης των γηγενών κατέχει η προκατάληψη, η οποία υποσκάπτει την εναρμόνιση και ενισχύει πρωτίστως τον διαχωρισμό, αλλά και την αφομοίωση και την περιθωριοποίηση.

- Η ίδια η επαφή συνδέεται εμμέσως μόνο με τις προσδοκίες επιπολιτισμοποίησης (η θετική συνάφειά της με την εναρμόνιση και η αρνητική συνάφεια με τον διαχωρισμό είναι ασθενείς).

- Η κατεύθυνση της αιτιότητας στη σχέση επαφής-προκατάληψης δεν είναι εφικτό να ελεγχθεί με μια συγχρονική έρευνα, αν και ο αιτιακός ρόλος της επαφής είναι συχνότερο εύρημα στη συναφή βιβλιογραφία (βλ. Brown & Hewstone, 2005).

Ιδεολογικές φορτίσεις της αποδοχής/απόρριψης των μεταναστών και των αντιλήψεων περί κοινωνικής ισότητας

Εθνικό & Καποδιστριακό
Πανεπιστήμιο Αθηνών

Το αξιακό υπόβαθρο της συμπεριφοράς: Προέλευση και επιπτώσεις σε πολλαπλά πεδία εφαρμογών (2009-2014, επιστ. υπεύθυνος: Αναπλ. Καθ. Β. Παυλόπουλος, χρηματοδότηση από τον Ειδικό Λογαριασμό Κονδυλίων Έρευνας του Πανεπιστημίου Αθηνών)

Ανισότητες και ιδεολογία

- Σε μετα-ανάλυση 88 δειγμάτων από 12 χώρες, οι Jost, Glaser, Kruglanski, & Sulloway (2003) συμπέραναν ότι ο πυρήνας της συντηρητικής πολιτικής ιδεολογίας οργανώνεται γύρω από δύο διαστάσεις, οι οποίες αποτυπώνονται στο δημόσιο διάλογο ως κοινωνικές αναπαραστάσεις:
  - ✓ αντίσταση (vs. άνοιγμα) στην αλλαγή
  - ✓ **αποδοχή (vs. απόρριψη) των κοινωνικών ανισοτήτων**.
- Υπό αυτή την οπτική, οι αντιλήψεις περί ανισοτήτων/ισοτιμίας δεν έχουν ευκαιριακό περιεχόμενο ή αποσπασματικό χαρακτήρα (π.χ. δεν εστιάζουν ειδικά στους μετανάστες), αλλά συγκροτούν δομικά συστατικά των ατομικών κοσμοθεωριών, εφορμούν από σύνθετα κίνητρα και αντανακλώνται στη συμπεριφορά.

Αντιλήψεις περί ισοτιμίας στο δυαδικό μοντέλο για τις ιδεολογικές συνιστώσες της πολιτικής συμπεριφοράς

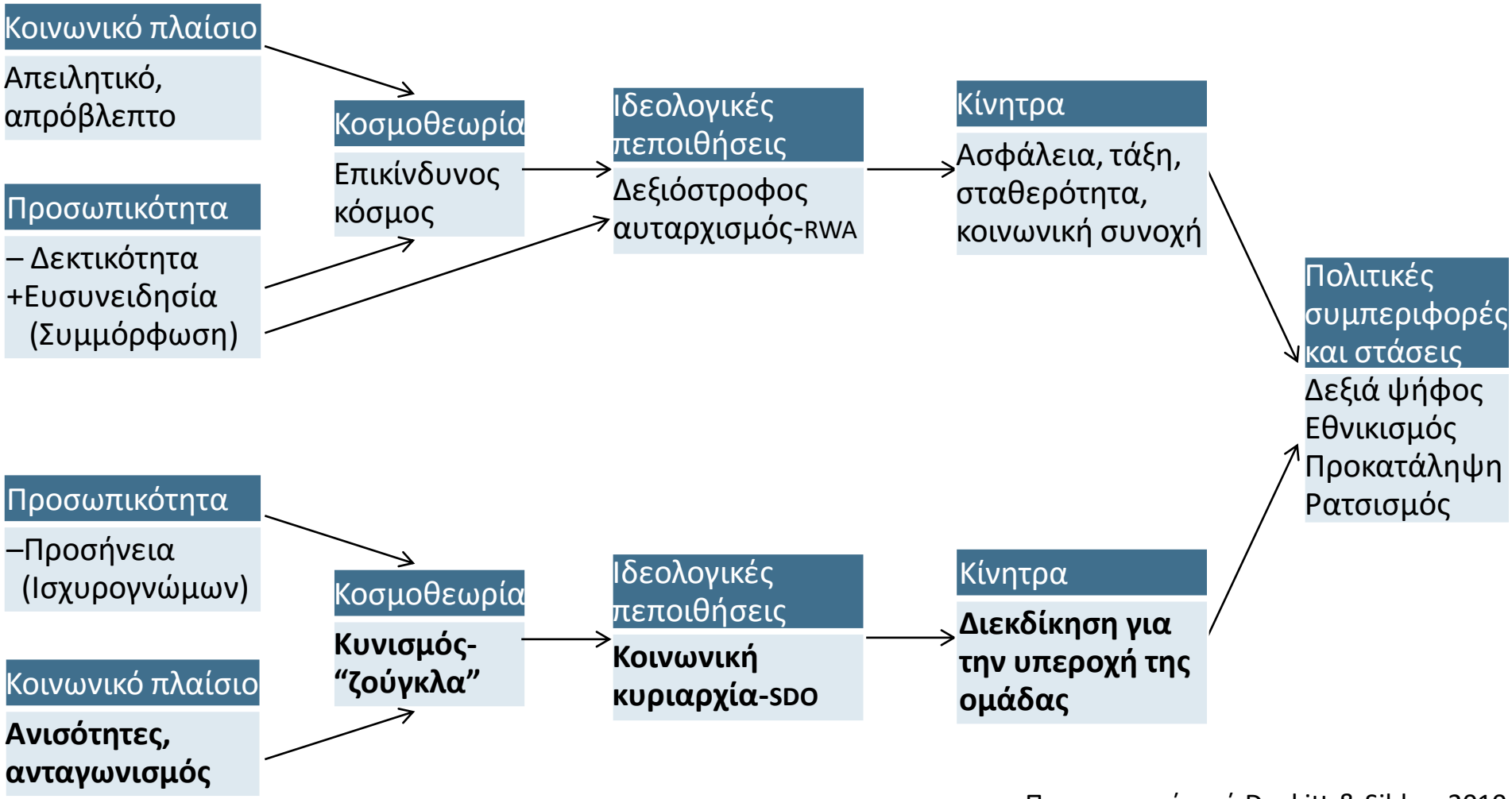

Προσαρμογή από Duckitt & Sibley, 2010

Ερευνητικές υποθέσεις

- Η αποδοχή/απόρριψη των μεταναστών θα συνδέεται με τις βασικές προσωπικές αξίες της αυθυπέρβασης, τις οποίες και εξειδικεύει στο πολιτικό πεδίο (Παυλόπουλος & Vecchione, υπό δημοσίευση).
- Η πρόσληψη της οικονομικής ύφεσης ως απειλής (Duckitt & Sibley, 2010. Jost el al., 2003) αναμένεται να συνδέεται με αξίες για τη διαχείριση της αβεβαιότητας, οι οποίες:
  - ✓ θα νομιμοποιούν τις σχέσεις κοινωνικής κυριαρχίας και θα υποτιμούν την εξω-ομάδα (των μεταναστών), με απώτερο σκοπό τη διατήρηση θετικού status της εσω-ομάδας (των γηγενών).
  - ✓ θα οδηγούν σε πιο συντηρητικό ιδεολογικό προσανατολισμό.

Συμμετέχοντες

- ***N*** = 521 Έλληνες γηγενείς
- **Ηλικία**
  Μ.Ο. = 38.7 έτη, Τ.Α. = 11.3, min = 20, max = 65
- **Φύλο**
  259 (50%) άνδρες
  262 (50%) γυναίκες
- **Επίπεδο εκπαίδευσης**
  126 (24%) Α/θμια + Β/θμια
  143 (28%) Ανώτερη
  174 (33%) Ανώτατη
  78 (15%) Μεταπτυχιακός τίτλος

Μετρήσεις

Portrait Values Questionnaire (Schwartz et al., 2001)

- Ασφάλεια (5 items, α=.71, *“ … να ζει σε ασφαλές περιβάλλον”*)
- Συμμόρφωση (4 items, α=.67, *“…να συμπεριφέρεται πάντα σωστά”*)
- Καλοσύνη (3 items, α=.68, *“…να βοηθά τους ανθρώπους”*)
- Παγκοσμιότητα (6 items, α=.78, *“…να έχουν όλοι ίσες ευκαιρίες”*)

Core Political Values (Schwartz et al., 2010)

- Νόμος και τάξη (3 items, α=.68, *“η αστυνομία πρέπει να έχει περισσότερες εξουσίες για να προστατέψει τους πολίτες”*)
- Τυφλός πατριωτισμός (4 items, α=.61, *“είναι αντιπατριωτικό να επικρίνει κανείς τη χώρα του”*)
- Πολιτικές ελευθερίες και ισοτιμία (4 items, α=.64, *“η κοινωνία πρέπει να εξασφαλίζει ίσες ευκαιρίες επιτυχίας για όλους”*)
- Αποδοχή μεταναστών (4 items, α=.80, *“οι άνθρωποι που έρχονται εδώ από άλλες χώρες παίρνουν τις δουλειές των ντόπιων εργατών”*-Αντιστροφή)

Πολιτική αυτοτοποθέτηση (Schwartz et al., 2001)

- 2 items, r=.74, *“ΔΕ-ΑΡ/συντηρητικός-προοδευτικός”*

Αντιλήψεις περί κοινωνικής ισότητας ως αξιακές συνιστώσες της πολιτικής αυτοτοποθέτησης

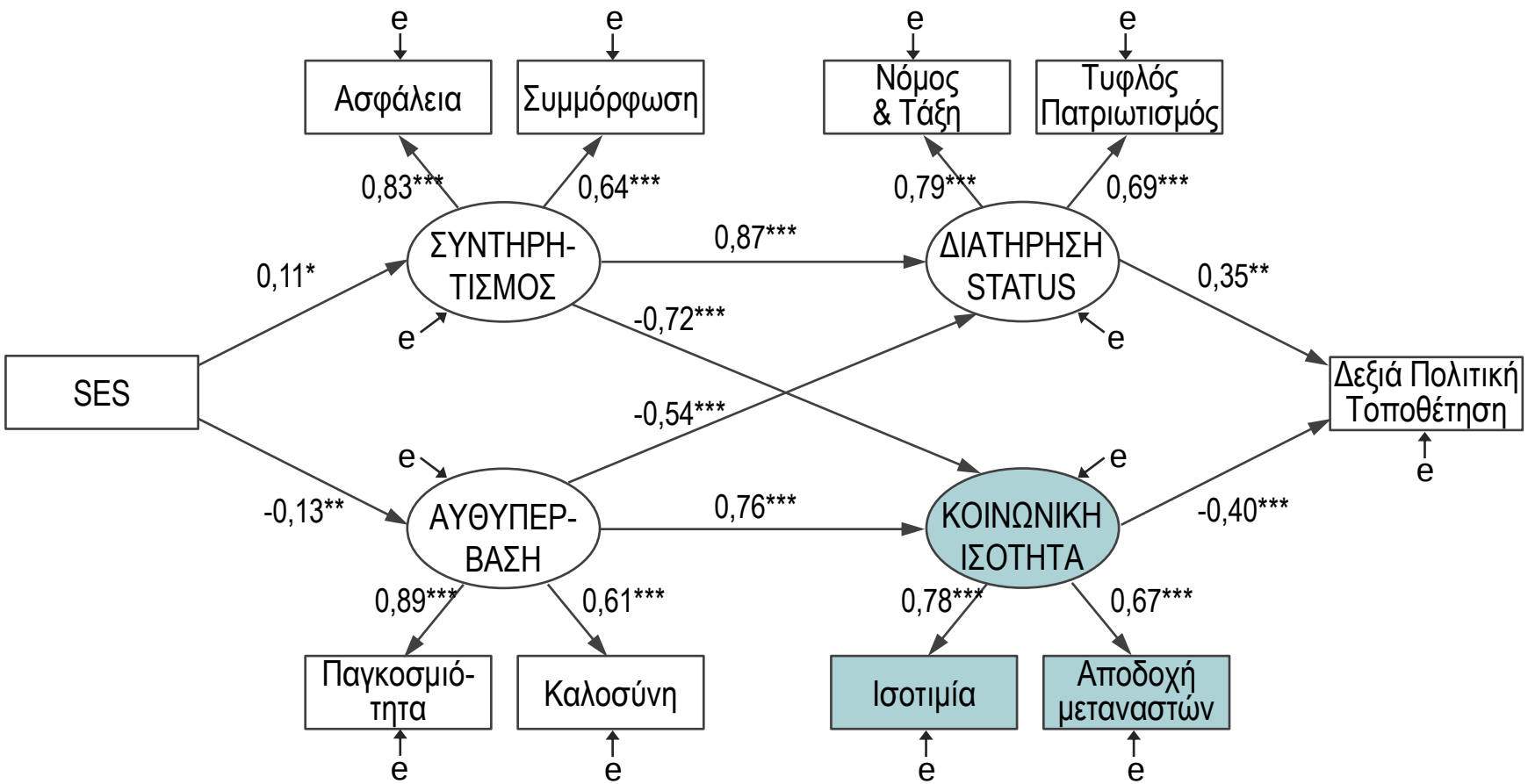

$\chi^2(27) = 64.80$, $p = .001$, $\chi^2/df = 2.40$, CFI = .965, RMSEA = .064, SRMR = .047

$^*p < .05$, $^{**}p < .01$, $^{***}p < .001$

Αλληλεπίδραση του επιπέδου εκπαίδευσης και του εισοδήματος πάνω στις αξίες της αυθυπέρβασης

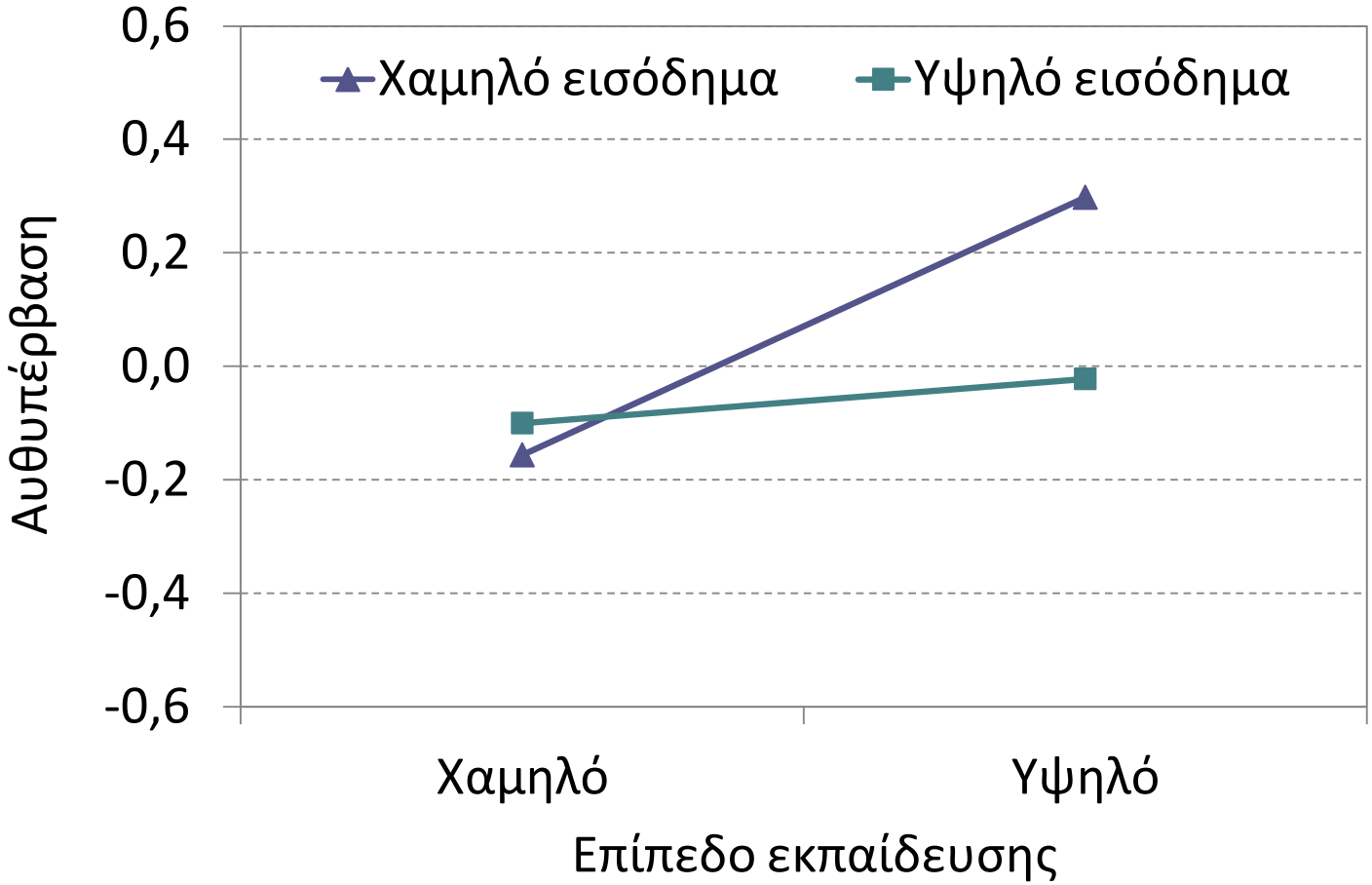

Συμπεράσματα

- Τα αποτελέσματα είναι συμβατά με τα θεωρητικά μοντέλα για τον προσδιορισμό της συντηρητικής ιδεολογίας στη βάση της αντίστασης στην αλλαγή και της δικαιολόγησης των ανισοτήτων (Duckitt & Sibley, 2010. Jost et al., 2003).
  - ✓ Συντηρητισμός → Διατήρηση του κοινωνικού status
  - ✓ Αυθυπέρβαση → Απόρριψη των ανισοτήτων
- Σε αυτό το εννοιολογικό πλαίσιο, η αποδοχή των μεταναστών αποτελεί πολιτική έκφραση αξιών αυθυπέρβασης, οι οποίες ανάγονται σε χαμηλό αίσθημα απειλής και κίνητρα προσωπικής ανάπτυξης (παρά αυτοπροστασίας).
- Εφόσον η αντιπαράθεση για το μεταναστευτικό εμπεριέχεται στον ένα από τους δύο πυλώνες που συγκροτούν την πολιτική ιδεολογία στο δημόσιο διάλογο, θέτει ένα κανονιστικό πλαίσιο για παρεμβάσεις ανάλογου προσανατολισμού.

Γενικές διαπιστώσεις

- Οι πολιτισμικοί προσανατολισμοί δεν είναι αποτέλεσμα μιας ‘ελεύθερης’ ατομικής επιλογής, αλλά προκύπτουν μέσα από τη δυναμική των διομαδικών σχέσεων.
- Η ασύμμετρη κατανομή της κοινωνικής ισχύος αποτυπώνεται ως πρόσληψη διακρίσεων από τη μεριά των μεταναστών, είτε ως προκατάληψη από τη μεριά των γηγενών, και υποσκάπτει την έκβαση της διομαδικής επαφής.
- Οι αρνητικές επιπτώσεις είναι πιο εμφανείς εν μέσω ύφεσης:
  - ✓ η πρόσληψη διακρίσεων οδηγεί διαχρονικά σε περαιτέρω ψυχική και υλική υποβάθμιση των μεταναστών,
  - ✓ ενώ η προκατάληψη, ως ιδεολογική επεξεργασία της απειλής από τη σκοπιά των γηγενών, πριμοδοτεί πολιτικές κοινωνικού αποκλεισμού.

Γενικές διαπιστώσεις

- Η εθνοτική ταύτιση δεν προστατεύει αποτελεσματικά τους μετανάστες από τις αρνητικές επιπτώσεις των διακρίσεων. Επιπλέον, υποσκάπτει τη διαπολιτισμική επαφή εφόσον δεν συνοδεύεται από ανάλογη επένδυση στην ταυτότητα της χώρας υποδοχής.
- Συνοψίζοντας, ορισμένες ‘καλές πρακτικές’ για τη βελτίωση των διομαδικών σχέσεων στην κοινότητα και στο σχολείο:
  - ✓ μείωση της προκατάληψης των γηγενών,
  - ✓ ισορροπημένη ενδυνάμωση της εθνικής και της εθνοτικής ταυτότητας των μεταναστών,
  - ✓ προώθηση της επαφής σε πλαίσιο ισοτιμίας,
  - ✓ αντιμετώπιση των επιπτώσεων της φτώχειας,
  - ✓ άμβλυνση της ιδεολογικής αποδοχής των ανισοτήτων.

ΑΠΟ ΕΣΠΕΡΑΣ ΕΙΣ ΕΣΠΕΡΑΝ

ΑΦΓΑΝΙΣΤΑΝΟΥΠΟΛΙΣ

Εφημερίδα *Βραδυνή*, 3 Δεκέμβρη 1923
Τζιεράκια τηγανίζονται, κωλόπανα κυματίζουν, σανιδώματα προχείρων ικριωμάτων τοποθετού-νται εις τα καλύτερά μας πεζοδρόμια, μανδήλια, τσεμπέρια, βλαχόκαλτσες, τηγάνια, παλιοπά-πουτσα, αντεριά, κρεμώνται εις καλύβας του αθιγγανικοτέρου είδους, χαλβάδες και ρεβανές εκτίθενται προ ευπρεπών καταστημάτων [...] Ευθύνην δεν δυνάμεθα να αποδώσωμεν εις τους διαπράττοντας τας ασχημίας ταύτας. Αυτοί όπως ήξευραν και όπως ηδυνήθησαν έπραξαν. Μη έχοντες το αίσθημα της τάξεως, δεν ηδύναντο να την εκδηλώσουν, αγνοούντες δε την έννοιαν του καλού δεν ηδύναντο να την φανερώσουν. Την ευθύνην έχουν οι αρμόδιοι, οι εντεταλμένοι δια την υγιεινήν, την τάξιν, την ευπρέπειαν.

Εφημερίδα *Καθημερινή*, 30 Ιουλίου 1928
Συμπονούμεν και συμπαθούμεν τους πρόσφυγας ως ανθρώπους και αδελφούς δυστυχήσαντας και παθόντας, αλλά δεν τους θέλομεν ούτε ως ψηφο-φόρους, ούτε ως εκλογείς, ούτε ως εκλεξίμους, ούτε ως πολίτας δικαιουμένους να κυβερνήσουν την Ελλάδα.

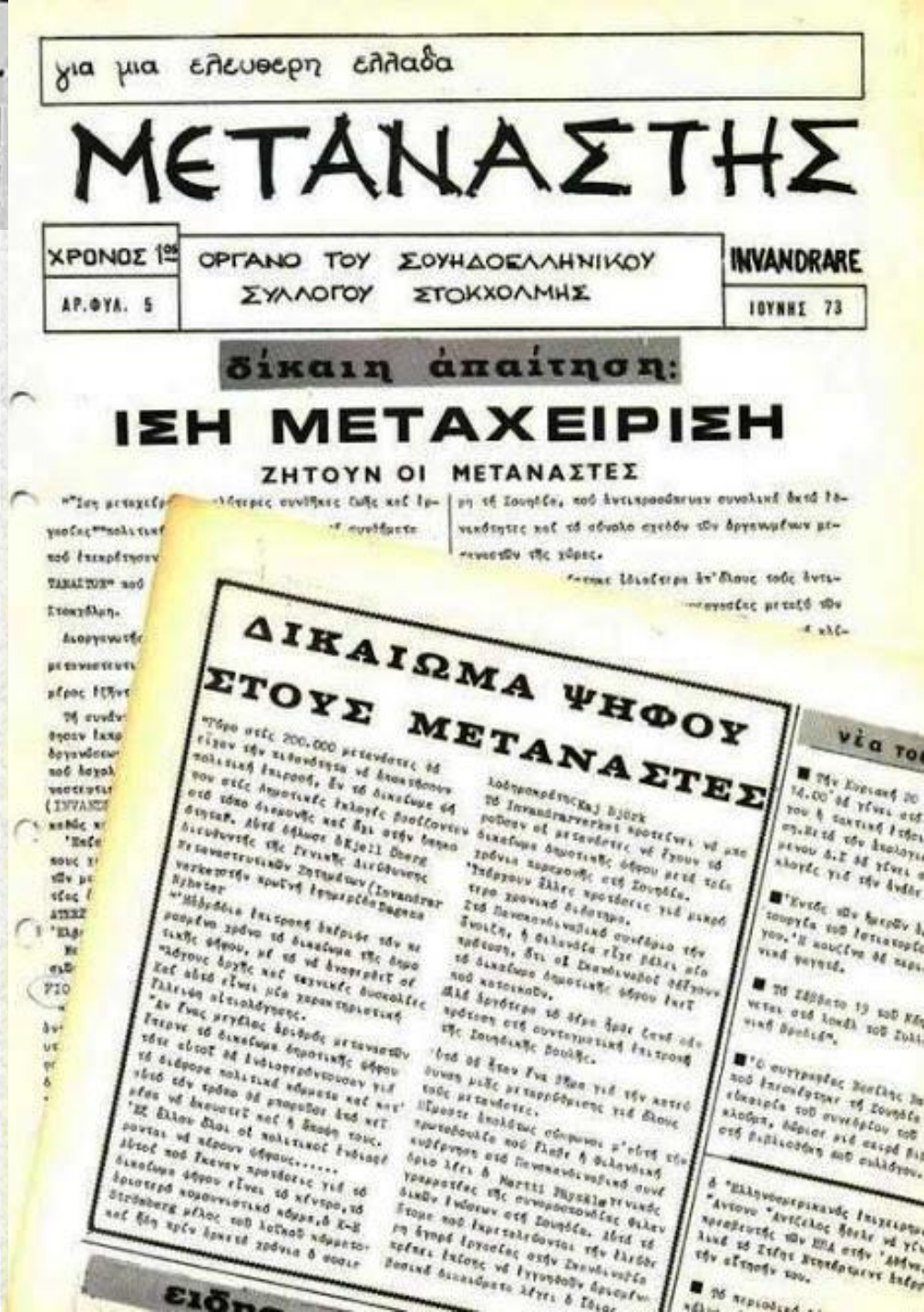
για μια ελευθερη ελλαδα

ΜΕΤΑΝΑΣΤΗΣ

ΧΡΟΝΟΣ 1ος
ΑΡ.ΦΥΛ. 5

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΣΟΥΗΔΟΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΣΤΟΚΧΟΛΜΗΣ

INVANDRARE
ΙΟΥΝΗΣ 73

δίκαιη απαίτηση:

ΙΣΗ ΜΕΤΑΧΕΙΡΙΣΗ

ΖΗΤΟΥΝ ΟΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ

ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΨΗΦΟΥ ΣΤΟΥΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ

Βιβλιογραφία

- Allport, G. W. (1954). *The nature of prejudice*. Cambridge, MA: Beacon Press.
- Berry, J. W. (1997). Immigration, acculturation and adaptation. *Applied Psychology: An International Review*, *46*, 5-34. doi:10.1111/j.1464-0597.1997.tb01087.x
- Berry, J. W., Phinney, J. S., Sam, D. L., & Vedder, P. (2006). Immigrant youth: Acculturation, identity, and adaptation. *Applied Psychology: An International Review, 55,* 303–332. doi:10.1111/j.1464-0597.2006.00256.x
- Branscombe, N. R., Schmitt, M. T., & Harvey, R. D. (1999). Perceiving pervasive discrimination among African Americans: Implications for group identification and well-being. *Journal of Personality and Social Psychology, 77,* 135–149. doi: 10.1037/0022-3514.77.1.135
- Brown, R., & Hewstone, M. (2005). An integrative theory of intergroup contact. In M. P. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (Vol. 37, pp. 255-343). San Diego, CA: Academic Press.
- Duckitt, J., & Sibley, C. (2010). Personality, ideology, prejudice, and politics: A dual-process motivational model. *Journal of Personality*, *78*(6), 1861–1893. doi:10.1111/j.1467-6494.2010.00672.x
- Eurobarometer (2012). *Discrimination in the EU in 2012: Special Eurobarometer 393*. Brussels: European Commission.
- Global Migration Group & UNESCO (2009). *Fact-sheet on the impact of the economic crisis on discrimination and xenophobia*. Available from https://www.gfmd.org/files/documents/gfmd_athens09_contr_unesco_ factsheet_ discrimination_and_xenophobia_en.pdf
- Goodman, R. (1997). The strengths and difficulties questionnaire: A research note. *Journal of Child Psychology, Psychiatry and Allied Disciplines, 38,* 581–586. doi:10.1111/j.1469-7610.1997.tb01545.x
- Jasinskaja-Lahti, I., Liebkind, K., & Solheim, E. (2009). To identify or not to identify? National disidentification as an alternative reaction to perceived ethnic discrimination. *Applied Psychology: An International Review, 58,* 105–128. doi: 10.1111/j.1464-0597.2008.00384.x
- Jost, J., Federico, C., & Napier, J. (2009). Political ideology: Its structure, functions, and elective affinities. *Annual Review of Psychology*, *60*, 307–337. doi:10.1146/ annurev.psych.60.110707.163600
- Jost ,J., Glaser, J., Kruglanski, A., & Sulloway, F. (2003). Political conservatism as motivated social cognition. *Psychological Bulletin*, *129*, 339–375. doi:l0.1037/0033-2909.129.3,339
- Kentikelenis, A., Karanikolos, M., Reeves, A., McKee, M., & Stuckler, D. (2014). Greece's health crisis: From austerity to denialism. *Lancet*, *383*, 748–753. doi:10.1016/S0140-6736(13)62291-6

Βιβλιογραφία

- Lempers, J. D., Clark-Lempers, D., & Simons, R. (1989). Economic hardship, parenting, and distress in adolescence. *Child Development*, *60*(1), 25–39. doi:10.1111/j.1467-8624.1989.tb02692.x
- Lundberg, M., & Wuermli, A. (2012). *Children and youth in crisis: Protecting and promoting human development in times of economic shocks.* Washington, DC: The World Bank. doi:10.1596/978-0-8213-9547-9
- Motti-Stefanidi, F., & Asendorpf, J. (2012). Perceived discrimination of immigrant adolescents in Greece: How does group discrimination translate into personal discrimination? *European Psychologist*, *17,* 93–104. doi:10.1027/1016-9040/a000116
- Motti-Stefanidi, F., Berry, J. W., Chryssochoou, X., Sam, D. L., & Phinney, J. (2012). Positive immigrant youth adaptation in context: Developmental, acculturation, and social psychological perspectives. In A. S. Masten, K. Liebkind, & D. Hernandez (Eds.), *Realizing the potential of immigrant youth* (pp. 117–158). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Motti-Stefanidi, F., Pavlopoulos, V., Obradović, J., & Masten, A. (2008). Acculturation and adaptation of immigrant adolescents in Greek urban schools. *International Journal of Psychology*, *43*(1), 45–58. doi:10.1080/00207590701804412
- Crockett, L., & Silbereisen, R. (Eds.). (2000). *Negotiating adolescence in times of social change.* Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Nguyen, H., & Von Eye, A. (2002). The acculturation scale for Vietnamese adolescents: A bidimensional perspective. *International Journal of Behavioral Development*, *26*, 202–213. doi:10.1080/01650250042000672.
- Pascoe, E. A., & Richman, L. S. (2009). Perceived discrimination and health: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin, 135,* 531–554. doi:10.1037/a0016059
- Pavlopoulos, V. Motti-Stefanidi, F., Obradović, J., & Masten, A. (2006, May). *Perceived discrimination and school resilience: A study of Albanian and Pontic adolescents in Greece.* Paper presented at the 18th International Congress of the International Association for Cross-Cultural Psychology, Spetses, Greece.
- Παυλόπουλος, Β., Ντάλλα, Μ., Καλογήρου, Σ., Θεοδώρου, Ρ., Μαρκούση, Δ., & Μόττη-Στεφανίδη, Φ. (2009). Επιπολιτισμός και προσαρμογή μεταναστών εφήβων στο σχολικό πλαίσιο. *Ψυχολογία*, *16*(3), 400–421.
- Παυλόπουλος, Β., & Vecchione, M. (in press). Ανιχνεύοντας το αξιακό υπόβαθρο της πολιτικής συμπεριφοράς. *Ψυχολογία*.
- Pettigrew, T. F., Wagner, U., & Christ, O. (2010). Population ratios and prejudice: Modelling both contact and threat effects. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, *36*, 635–650. doi:10.1080/13691830903516034

Βιβλιογραφία

- Phinney, J., & Ong, A. (2007). Conceptualization and measurement of ethnic identity: Current status and future directions. *Journal of Counseling Psychology*, *54*, 271–281. doi:10.1037/0022-0167.54.3.271
- Rosenberg, M. (1965). *Society and the adolescent self-image.* Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Schmitt, M., Branscombe, N. R., Postmes, T., & Garcia, A. (2014). The consequences of perceived discrimination for psychological well-being: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin, 140,* 921–948. doi:10.1037/a0035754
- Schwartz, S., Caprara, J.-V., & Vecchione, M. (2010). Basic personal values, core political values and voting: A longitudinal analysis. *Political Psychology*, *31*, 421–452. doi:10.1111/j.1467-9221.2010.00764.x
- Schwartz, S. Melech, G., Lehmann, A., Burgess, S., & Harris, M. (2001). Extending the cross-cultural validity of the theory of basic human values with a different method of measurement. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, *32*, 519–542. doi: 10.1177/0022022101032005001
- Seligson, M., & Zechmeister, E. (2010). *Americas Barometer Insights 2010*, No 53. LAPOP group at Vanderbilt University, Nashville, TN, USA.
- Sidanius, J., & Pratto, F. (1999). *Social dominance: An intergroup theory of social hierarchy and oppression.* Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Stephan, W. G., Ybarra, O., & Bachman, G. (1999). Prejudice toward immigrants: An integrated threat theory. *Journal of Applied Social Psychology, 29,* 2221–2237. doi:10.1111/j.1559-1816.1999.tb00107.x
- Tajfel, H., & Turner, J. C. (1986). The social identity theory of intergroup behaviour. In S. Worchel & W. G. Austin (Eds.), *Psychology of Intergroup Relations* (pp. 7–24). Chicago, IL: Nelson-Hall.
- Taylor, D. M., Ruggiero, K. M., & Louis, W. R. (1996). Personal/group discrimination discrepancy: Towards a two-factor explanation. *Canadian Journal of Behavioural Science, 28,* 193–202. doi:10.1037/0008-400X.28.3.193
- Τσέλλου, Σ., Καζάκος, Π., Ρηγίνος, Μ., & Λιαργκόβας, Π. (2014). *Πολιτικές ελάχιστου εισοδήματος στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στην Ελλάδα: Μια συγκριτική ανάλυση*. Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων & Γραφείο Προϋπολογισμού Κράτους.
- Walker, I., & Smith, H. J. (Eds.). (2002). *Relative deprivation: Specification, development, and integration*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Ward, C., Bochner, S., & Furnham, A. (2001). *The psychology of culture shock* (2nd ed.). Hove, UK: Routledge.